

STUDII ȘI ARTICOLE

ARTICLES

Amintindu-ne ce este moartea: reflecții asupra îngrijirii la sfârșitul vieții

H. Tristram Engelhardt Jr¹

Rezumat:

Cultura seculară a diminuat radical însemnătatea vieții și a morții. Odată ce moartea nu mai este văzută ca o poartă spre judecata lui Dumnezeu, gravitatea sa este radical diminuată. Aflându-ne în chingile culturii secularizate, nu mai putem percepe apropierea morții ca pe o ultimă șansă de a ne orienta cu toată inima în pocăință și în dreaptă cinstire către Dumnezeul cu Care va fi să petrecem în veșnicie. Cultura secularizată încearcă să plaseze toate energiile dedicate îngrijirii celui aflat pe moarte doar în orizontul finitului și imanentului. Preocupările morale sunt reduse la chestiuni de consimțământ liber și informat, de menținere a autonomiei persoanei muribunde, de respectare a modului în care pacientul înțelege moartea cu demnitate și de asigurare a acelor intervenții medicale care să controleze durerea și să suprimă conștiința de sine (făcând astfel pocăința imposibilă) și chiar să scurteze și să curme viața. Preocupările religioase sunt reduse fie la probleme de morală, fie la o dimensiune culturală, și nu la una transcendentă. Odată ce se pierde din vedere semnificația transcendentă a morții, semnificația morții este imanentizată, iar moartea este trivializată. Această situație este rezultatul unei schimbări fundamentale în temeiurile și convingerile culturii occidentale.

Cuvinte-cheie:

îngrijire la sfârșitul vieții, secularism, bioetică, creștinism-ortodox

---

¹ H. Tristram Engelhardt Jr (1941-2018), medic, filosof și bioetician american ortodox, fost profesor la Universitatea Rice și la Colegiul Medical Baylor din Houston, Texas. Traducere din limba engleză de Mihaela Drăghici.

I. Pierduți în cosmos²: încercarea de a deluși sensul vieții și al morții, prefăcându-ne în același timp că nimic nu are sens

Această lucrare este scrisă împotriva trivializării morții în culturile noastre seculare. Cultura seculară a diminuat radical însemnătatea vieții și a morții. A privat îngrijirea de la sfârșitul vieții de orice însemnătate ultimă. Odată ce moartea nu mai este văzută ca o poartă spre judecata lui Dumnezeu, gravitatea sa este radical diminuată. Aflându-ne în chingile culturii secularizate, nu mai putem percepe apropierea morții ca pe o ultimă șansă de a ne orienta cu toată inima în pocăință și în dreaptă cinstire către Dumnezeu cu Care va fi să petrecem în veșnicie. Într-adevăr, cultura secularizată încearcă să plaseze toate energiile dedicate îngrijirii celui aflat pe moarte doar în orizontul finitului și imanentului. Preocupările morale sunt reduse la chestiuni de consimțământ liber și informat, de menținere a autonomiei persoanei muribunde, de respectare a modului în care pacientul înțelege moartea cu demnitate și de asigurare a acelor intervenții medicale care să controleze durerea și să suprimă conștiința de sine (făcând astfel pocăința imposibilă) și chiar să scurteze și să curme viața. Preocupările religioase sunt reduse fie la probleme de morală, fie la o dimensiune culturală, și nu la una transcendentă. Odată ce se pierde din vedere semnificația transcendentă a morții, semnificația morții este imanentizată, iar moartea este trivializată. Această situație este rezultatul unei schimbări fundamentale în temeiurile și convingerile culturii occidentale.

Alegerea nu este întotdeauna una între urmarea unei drepte orientări față de viață și de moarte și angajarea pe linia negării oricărui sens. Diversele păgânisme și erezii creștine conțin felurite înțelegeri ale semnificației vieții și morții care în grade diferite menționează o anumită recunoaștere a sensului ultim, deși aceste religii înțeleg greșit în diverse grade natura acestui sens ultim – de exemplu, ele greșesc cu privire la Cine este Dumnezeu cu adevărat –, și cum ne putem apropia de El. În ultimă instanță, închinarea greșită, falsa eclesiologie, falsa credință de orice fel (de pildă, erezia imaculatei concepții) implică un anumit grad de dezorientare (de pildă, îi vor lipsi pe oameni de corecta orientare către îndreptarea vieții și căutarea mântuirii) și, prin urmare, implică o înțelegere greșită a caracterului și a scopurilor adecvate îngrijirii acordate la sfârșitul vieții. În cele din urmă, separarea de creștinismul ortodox reprezintă o separare de viața orânduită de Sfintele Taine prin care noi ne putem înfățișa drepti la judecata cea de după moarte.

II. Cultura europeană occidentală și pierderea orientării în cosmos

În dialectica din Cea de-a doua Critică (1788), ca și în numeroase pasaje din „Canonul rațiunii pure” la sfârșitul Primei Critici (1781-1787), Immanuel Kant (1724-

---

² Expresia „pierdut în cosmos” este preluată din titlul unui roman scris de Walker Percy, care în opera sa pune sub lupă dezorientarea culturii lipsite de recunoașterea creștină a lui Dumnezeu. Walker Percy, *Lost in the Cosmos* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 1983).

1804) afirmă că este imposibil să formulăm o viziune coerentă asupra moralei dacă nu acționăm *ca și cum* Dumnezeu ar exista, și *ca și cum* oamenii ar fi nemuritori. Kant susține aceste considerații recunoscând că fără un Dumnezeu practic echivalent Dumnezeului creștin, și anume un Dumnezeu omniscient și drept care îi va judeca pe toți, va fi irațional să dai întotdeauna întâietate rațiunii morale asupra rațiunii prudentiale.³ Kant înțelege că morala Europei moderne, care în mod tradițional a privilegiat dreptatea (adeseori echivoc înțelegea ca identificarea relexelor intrinseci care trebuie întotdeauna să fie evitate) asupra binelui și rațiunea morală asupra rațiunii prudentiale, își are temeiul pe plan istoric într-o concepție morală și metafizică care îl recunoaște pe Dumnezeu ca izvor al genezei, justificării și motivației moralei. În lipsa unei recunoașteri a lui Dumnezeu, înțelesul moralei este radical alterat. Ideea a fost evidențiată de mulți alții, printre care și de Elisabeth Anscombe, ca atunci când a remarcat că, în lipsa unui Dumnezeu care poruncește, însuși rostul datoriei morale este radical reformulat. În celebra ei exprimare, în absența unui astfel de Dumnezeu „este ca și cum noțiunea de infractor s-ar păstra și dacă dreptul penal și tribunalele penale ar fi abolite și date uitării.”⁴ Dacă Dumnezeu nu este recunoscut, importanța de a acționa întotdeauna moral este substanțial golită de conținut.

Ideea este că, în absența lui Dumnezeu, rațiunea personală de a acționa întotdeauna în acord cu morala se prăbușește. Atunci când pentru individ beneficiile de a acționa prudent mai degrabă decât moral sunt foarte mari și costurile de a acționa moral sunt foarte ridicate, în perspectiva seculară devine irațional a nu acționa prudent mai degrabă decât moral.⁵ În absența întemeierii moralei pe Dumnezeu, nu doar că în anumite circumstanțe devine irațional să acționezi moral mai degrabă decât prudent; în plus, nu vor exista întotdeauna temeiuri pentru a conferi prioritate morală faptei drepte asupra

---

³ Immanuel Kant aduce argumente privitoare la legătura dintre Dumnezeu, nemurire și raționalitatea moralei, în pofida faptului că este posibil ca el să fi fost ateu, ori cel puțin agnostic. Argumentele sale din *Critica rațiunii practice* privitoare la existența lui Dumnezeu sunt cel mai bine interpretate ca fiind întemeiate pe recunoașterea că este imposibil să ai o morală așa cum afirmă mulți din America și în Europa Occidentală (de pildă, conferind prioritate moralității asupra prudentiei) fără să și crezi în existența lui Dumnezeu. Pentru reflecții privitoare la ateismului lui Kant, vezi Manfred Kuehn, *Kant: A Biography* (New York: Cambridge University Press, 2001), în special p. 391-392.

⁴ G.E.M. Anscombe, „Modern Moral Philosophy”, *Philosophy* 33.124 (1958), p. 6.

⁵ Pentru a înțelege circumstanțele în care ar fi irațional să nu acționezi cu prudență mai degrabă decât moral, nu trebuie decât să îți imaginezi o situație în care a acționa prudent va duce la un imens folos pentru tine, pentru propria-ți familie, pentru prieteni și pentru cei față de care ai o grijă personală, în timp ce a acționa moral ar duce la imense costuri pentru tine, pentru propria-ți familie, pentru prieteni și pentru cei față de care ai o grijă personală, în timp ce, în plus, a acționa imoral n-ar face decât să micșoreze puțin cantitatea de bine și/sau să implice încălcarea unei condiții minore de facere a binelui.

faptei bune. Această stare de lucruri stă la baza diferenței dintre concepția creștinilor ortodocși (precum și a altora care recunosc existența unui asemenea Dumnezeu) și cea seculară asupra caracterului adecvat al luării de decizii privitoare la sfârșitul vieții. Pentru creștinii ortodocși, unele forme de „îngrijire” întotdeauna vor fi socotite a fi nepermise. De pildă, eutanasia activă voluntară va fi întotdeauna o faptă greșită, însă nu la fel va fi considerată într-o cultură deplin seculară. Aici lucrurile se petrec exact pe dos. Într-o cultură deplin secularizată, suicidul asistat de doctori și eutanasia activă voluntară vor fi considerate ca alegeri pertinente, dată fiind centralitatea autonomiei pacientului pentru morala seculară și a bioeticii aferente. Centralitatea autonomiei pacientului, mai degrabă decât concentrarea pe dobândirea mântuirii, duce la distorsiunea oricărei înțelegeri a unei adecvate îngrijiri a sănătății.

Dincolo de chestiunea subordonării moralei față de considerente prudentiale puternice, mai există o problemă la fel de importantă pe care Kant a ignorat-o. În absența unui punct ultim de orientare, nu există niciun punct final al rațiunii în funcție de care să putem stabili în mod definitiv diversele condiții de facere a binelui și valorile umane cardinale care dau conținut moralei. Drept urmare, morala, ca și evaluările a ceea ce este bine și ceea ce este drept se fragmentează în viziuni numeroase și incompatibile. Fără un punct de ultimă referință, morala devine pluralistă. Universalitatea normelor seculare este spulberată. Se petrece astfel deoarece orice încercare de a stabili o anume morală seculară consistentă ca fiind canonică se va baza pe premise fondatoare particulare privitoare la natura a ceea ce este bine și a ceea ce este drept, precum și pe viziuni fondatoare epistemologice morale privitoare la natura evidenței morale. Fiecare viziune asupra moralității presupune propriile sale premise și concepții epistemice. Rezultatul este acela că, din cauza diversității posibilelor temeuri ale sistemelor morale seculare, orice încercare de a stabili o anume morală ca fiind canonică este inevitabil fie arbitrară, fie argumentează circular, fie ajunge într-un regres perpetuu. În lipsa unei întâlniri cu Adevărul, în chip nemijlocit și noetic, adevărul moral se vedește a fi în mod obstinat multiplu.⁶ Fără această perspectivă, omul intră în cacofonia postmodernității, nu din cauza vreunui scepticism moral metafizic (adică nu din cauza vreunei negări necesare a existenței sensului ultim), ci din cauza neputinței de a evita scepticismul epistemologic moral secular (adică deoarece cunoașterea morală seculară nu poate desluși sensul

---

⁶ Pentru o prezentare a epistemologiei creștine ortodoxe și a soluției sale în impasul postmodernismului, vezi *Fundamentele bioeticii creștine*, Deisis, Sibiu, 2005, în special capitolul 4. Cunoașterea teologică pe care se bazează creștinismul ortodox este întemeiată pe o experiență noetică, empirică. După cum se exprimă Mitropolitul Ierotheos, „a vorbi despre Dumnezeu fără de greșeală nu este ceva ce ține de intelect: vine din revelația lui Dumnezeu în inima curată. Dumnezeu se descoperă omului, iar el, la rândul-i, vorbește fără să rătăcească despre Dumnezeu”. *Hesychia and Theology*, trans. Sister Pelaghia Selfe, Leviaia, Birth of the Theotokos Monastery, 2007, p. 21.

ultim). Se găsește confruntat cu o pluralitate de etici, o pluralitate de bioetici, o pluralitate de viziuni despre ce anume este o viață bună și o moarte bună.⁷

Cel din urmă punct este de importanță cardinală pentru a stabili ce fel de îngrijire, în general, și ce fel de îngrijire spirituală, în particular, ar trebui să fie acordată pacienților în fază terminală. Dacă nu se poate recunoaște semnificația canonică ultimă a vieții și a morții, atunci morala și bioetica îngrijirii de la sfârșitul vieții se fragmentează în diverse viziuni particulare ale fiecărui individ pacient în parte, toți fiind în posesia unei egale autorități. Această situație privilegiază o bioetică ce pune accentul pe preocupări procedurale privitoare la consimțământul liber și informat, susținând alegerile pacientului în principal, deoarece ele derivă din autonomia pacientului. Bioetica seculară promovează valoarea păstrării autonomiei de către pacient astfel încât conținutul normelor adecvate de îngrijire să decurgă din alegerea a ceea ce este „adevărat pentru pacient”. Fără o recunoaștere a existenței adevărului ultim, fiecare persoană este liberă să aleagă și să-și făurească propriul adevăr. O cultură care nu ia în serios un punct de reper ultim nu poate admite că viața și moartea ar avea o semnificație canonică. Prin urmare, o asemenea cultură nu poate recunoaște ca fiind canonică nicio viziune particulară asupra morții bune.

Rezultatul este o abordare trivializată, post-modernă a îngrijirii acordate la sfârșitul vieții. Fără un punct final de referință, o cultură seculară nu poate identifica niciun fel de perspectivă particulară substanțială din punct de vedere moral a unei îngrijiri adecvate de la sfârșitul vieții ca necesar normativă. Odată ce reperul ultim de orientare este pierdut, viziunile particulare despre viață și moarte sunt etichetate ca pluralitate de mituri și de creații culturale care nu posedă niciun adevăr ultim și, ca atare, se cade să fie totdeauna privite ca și contingente istoric și cultural. Un alt mod de a înțelege această stare de lucruri este prin recunoașterea faptului că în miezul culturii seculare stă convingerea acesteia de a privi toate aspectele vieții și înțelesul morții ca și cum realitatea ar veni de nicăieri și s-ar îndrepta spre niciunde, neavând niciun fel de scop ultim. Pe fondul pierderii sensului ultim, persoanele individuale devin inevitabil sursa sensului. Această stare de lucruri are implicații cruciale pentru viața dintr-o cultură seculară, inclusiv pentru îngrijirea celor aflați în pragul morții. Desprins de sensul ultim, fiecare este liber să aleagă sensul propriei morți și să-și urmeze propriul „stil de a muri”.

Cultura seculară este seculară tocmai pentru că se eschivează de la asumarea oricăror pretenții ultime și transcendentale. Întrucât discursul secular public privitor la sensul vieții omenești este plasat înlăuntrul orizontului finitului și imanentului, cultura seculară caută să înlăture din forumul public, din instituțiile publice și din discursul

---

⁷ Pentru o prezentare detaliată a argumentelor mele privitoare la pluralitatea eticilor și a implicațiilor pentru bioetică, vezi H. T. Engelhardt Jr, *The Foundations of Bioethics*, 2nd ed. New York: Oxford University Press, 1996, în special capitolele 1-4, și Engelhardt (ed.), *Global Bioethics: The Collapse of Consensus* Salem, M&M Scrivener Press, 2006.

public orice ar putea trimite către semnificația supremă. Ca seculară, această cultură deconectează viața și moartea omului de transcendent. Rezultatul este o abordare a realității, a moralei, și a sensului vieții și al morții, care este încă și mai înstrăinată de sensul ultim decât recunoașterea reinventată și domesticită a transcendenței operată de Kant. Kant este un fel de Ianus, care la sfârșitul Iluminismului european privește către un timp când unitatea dintre realitate și morală erau socotite ca izvorând din Dumnezeu, în același timp privind către perioada posterioară Revoluției Franceze, în special în a sa *Religia în limitele rațiunii pure* (1793), unde arată către ceea ce el consideră a fi un viitor luminos. Kant se așteaptă ca, în acest viitor, credințelor religioase particulare să li se depășească particularitatea, fiind reduse la ceea ce Kant consideră a fi adevărul lor sens, și anume la niște convingeri morale raționale. Totuși, Kant recunoaște, deși vag, că raționalitatea moralei nu poate fi susținută în lipsa măcar al unui tip „ca-și-cum ar exista” de reper ultim.

Creștinii tradiționali au recunoscut întotdeauna necesitatea dreptei orientări în cosmos. Păcatul cardinal despre care vorbește Sf. Pavel în primul capitol al Epistolei către Romani este eșecul de a privi realitatea ca o icoană astfel încât să-L întâlnim și să recunoaștem pe Dumnezeu ca singurul prin Care și față de Care putem dobândi o dreaptă orientare. Immanuel Kant recunoaște o mică fărâmă din acest adevăr atunci când recunoaște nevoia unei minime orientări în termenii unei recunoașteri de tip „ca-și-cum ar exista” a lui Dumnezeu și a nemuririi. Creștinii tradiționali au înțeles această necesitate a orientării în termeni mult mai substanțiali și mai adânci decât a făcut-o Kant. Importanța dreptei orientări slujește ca temei pentru insistența creștin-ortodoxă pe dreapta-închinare și pe dreapta-credință. Nu doar necredința este vătămătoare, ci toate formele de credință greșită. De pildă, dezorientarea care izvorăște din erezie, credința falsă despre cum să te raportezi drept în cosmos, este ceea ce constituie răul ereziei. Erezia întotdeauna implică într-o oarecare măsură eșecul de a dobândi o orientare adecvată și un bun reper față de viață și de moarte. Bunăoară, așa precum înțelegeri greșite în anatomie îi fac pe chirurghi să opereze greșit, viziuni religioase greșite îi vor face pe cei care oferă îngrijire celor aflați în pragul morții să o facă într-un mod greșit. Putem astfel să apreciem mai bine importanța de a nu ne bate niciodată de la dreapta-închinare și dreapta-credință înțelegând că erezia duce la o concepție greșită față de viață și moarte. Falsa închinare și falsa credință, ca și toate formele păcatului, inclusiv îngrijirea spirituală greșit orientată a pacienților terminali, vor distorsiona invariabil într-o oarece măsură propria înțelegere a relației cu realitatea și a caracterului vieții bune și a morții bune.

Având în vedere relele generate de greșita percepție a naturii vieții bune și a morții bune, persoanele care se îngrijesc de cei ce se apropie de moarte au o obligație serioasă ca, în duh de dragoste, să ofere o asistență spirituală care trece dincolo de o vagă și diluată spiritualitate. Persoanele care se îngrijesc de muribunzi ar trebui să se elibereze de falsa închinare și de falsa credință astfel încât să-i apropie cum se cuvine de judecata

lui Dumnezeu. Pentru acest motiv îngrijirea adecvată pentru muribund trebuie să fie călăuzită de normele ortodoxe ale dreptei-închinări, dreptei-credințe și a dreptei conduite. Îngrijirea adecvată pentru muribund ar trebui să vizeze ajutarea muribundului de a se concentra în chip drept pe dobândirea unei stări de pocăință și mărturisire, într-o dreaptă orientare față de Dumnezeu. Îngrijirea spirituală pentru cel muribund va fi de ajutor, și nu vătămătoare, dacă se întemeiază pe dreapta-închinare și pe dreapta-credință. Pe toate acestea cultura seculară încearcă să le ascundă.

III. Grija spirituală la sfârșitul vieții: recâștigarea și susținerea apropierii de Dumnezeu corect orientate

A oferi îngrijire spirituală persoanei care moare nu este un lucru simplu nici în cea mai bună dintre împrejurările posibile, iar în cultura seculară ea se vedește a fi în mod particular dificilă. Cultura seculară, dimpreună cu moralitatea și cu bioetica sa, pune accentul pe ceea ce s-ar mai putea valoriza în absența recunoașterii transcendentului. Neavând un punct de reper ultim, bioetica seculară oferă întâietate unor aspecte precum consimțământul pacientului, deținerea controlului de către pacient asupra circumstanțelor morții sale, susținând astfel practici precum suicidul asistat medical și eutanasia activă și, chiar mai frecvent, eutanasia voluntară pasivă (de exemplu, neinițierea sau retragerea tratamentului medical cu intenția de a grăbi moartea). Cultura seculară plasează în centru ideea demnității persoanelor, în general, și a pacienților muribunzi, în particular, demnitate înțeleasă în perspectiva perfecționării umane concentrate pe autonomie și autocontrol mai mult decât pe ascultarea vocii lui Dumnezeu. Odată ce punctul reperului ultim este pierdut, fiecare persoană devine inevitabil propriul său punct de reper. Diferențele dintre diversele abordări seculare ale demnității umane și a morții cu demnitate reprezintă gradul în care autonomia și împlinirea de sine depind de alegerile reale ale pacienților reali ori gradul în care cultura seculară pretinde a fi descoperit o concepție genuină și normativă a raționalității morale și, ca atare, a „adevăratei” libertăți și a unei luări de decizii autonome. În ambele cazuri, demnitatea depinde de conformarea față de normele stabilite de dorințele pacientului, reale ori ipotetice, și nu de nevoia pacientului de a se întoarce în pocăință către Dumnezeu.

În contrast, creștinismul ortodox nu susține o asemenea autonomie – și/sau înțelegere a demnității umane bazată pe dorințe. De fapt, perspectiva ortodoxă a îngrijirii la sfârșitul vieții nu se fundamentează pe un set de adevăruri morale impersonale. Lucrurile se prezintă în felul următor: creștinismul ortodox consideră că adevărul ultim nu este un set de enunțuri, ci Treimea, iar aceasta este în mod esențial personală. Adevărul nu este la baza sa rațional și discursiv, ci personal. Mai mult decât atât, Persoanele Treimii sunt necreate și astfel transcend orice categorii discursive. Tocmai pentru acest motiv, după cum observă David Bradshaw, creștinismul ortodox „nu are un concept despre Dumnezeu. El îl percepe pe Dumnezeu nu ca pe o esență care poate fi înțeleasă intelectual, ci ca pe o realitate personală Care se face cunoscută prin lucrările

Sale, și mai presus de orice, prin împărtășirea Sa prin lucrările Sale”.⁸ Ca reacție la întrebarea despre natura ultimă a adevărului, răspunsul creștin trebuie întotdeauna să fie acela că Hristos este „calea, adevărul și viața [și că] nimeni nu vine la Tatăl decât prin Fiul [Iisus Hristos]” (Ioan 14, 6). Mai mult, adevărata libertate și autonomie sunt realizate numai prin supunerea față de Hristos și față de poruncile Lui, căci doar Hristos îi face pe oameni liberi (Ioan 8, 32). Pentru acest motiv creștinul ortodox se concentrează în primul și în primul rând pe apropierea corectă față de Dumnezeu. De aici cererea atât de des repetată pentru a ni se dărui: „sfârșit creștinesc vieții noastre, fără durere, neînfruntat, în pace, și răspuns bun la Înfricoșata Judecată a lui Hristos”. Strădaniile noastre trebuie să ia forma unei drepte pocăințe pentru a ne apropia cum se cuvine de Hristos.

Abordarea corectă a spiritualității creștin-ortodoxe de la sfârșitul vieții reflectă una din menirile creștinismului de a aduce lumea la dreapta credință, pocăință și iertare. După cum se scrie în Evanghelia după Marcu: „Mergeți în toată lumea și propovăduiți Evanghelia la toată făptura. Cel ce va crede și se va boteza se va mântui; iar cel ce nu va crede se va osândi” (Marcu 16, 15-16). Abordarea îngrijirii spirituale creștin-ortodoxe de la sfârșitul vieții este o variantă a acestei porunci generale: accentul cade pe oferirea călăuzirii către Dumnezeu prin pocăință și convenită participare la Tainele Bisericii. Prin urmare, îngrijirea spirituală creștin-ortodoxă ar trebui să vizeze a-i ajuta pe cei care urmează să moară să-și recunoască sincer păcatele, să se pocăiască deplin pentru ele, să se spovedească, să primească iertarea, Sfânta Împărtășanie și ungera cea de pe urmă. Cel mai înalt adevăr al purtării de grijă duhovnicești rezidă în Tainele Bisericii, care ne poate transforma astfel încât să murim nouă înșine și să-I urmăm lui Hristos. Importanța de a lua moartea în serios este importanța de a lua în serios cea din ultimă șansă de a ne pocăi deplin.

Acestea fiind zise, nu trebuie pierdut din vedere că îngrijirea duhovnicească ortodoxă este întru totul compatibilă cu un control corespunzător al durerii. După cum remarcă Sf. Vasile cel Mare, „cu mătrăgună doctorii vindecă insomniile, iar cu suculele de mac potolesc durerile cumplite.”⁹ Sf. Vasile cel Mare pune în lumină viziunea creștin-ortodoxă asupra grijii pentru o bună stare de sănătate și a obligației de a ne folosi de cunoștințele medicale pentru a ne menține sănătatea.

„Fiecare artă ne-a fost dată de Dumnezeu ca ajutor pentru natura noastră slabă... Fiindcă am primit porunca întoarcerii iarăși în pământ, din care am fost luați, și fiindcă am fost uniți cu carnea cea pătimitoare, care din cauza păcatului a fost condamnată la

---

⁸ David Bradshaw, *Aristotle East and West*, New York: Cambridge University Press, 2004, p. 275.

⁹ Sf. Vasile cel Mare, „Omilia la Hexaimeron”, Omilia 5, 4, în Idem, *Scrieri. Partea întâi*, PSB, vol. 17, EIBMBOR, 1986, p. 123.

pieire și pentru aceasta este supusă acestor boli, (de aceea) ni s-a dat și ajutorul artei medicale, care ajută, atât cât se poate, pe bolnavi.”¹⁰

Deși Sf. Vasile cel Mare vorbește despre medicină ca fiind un lucru bun și despre datoria noastră generală de a ne folosi de intervențiile medicale și chirurgicale, Sf. Vasile se exprimă, de asemenea, limpede că ni se îngăduie să apelăm la știința medicală numai în măsura în care nu facem din viața aceasta un idol, iar prin căutarea sănătății și a prelungirii acestei vieți nu suntem distrași de la căutarea mântuirii. Această preocupare stabilește constrângeri semnificative în ceea ce privește îngrijirea medicală, în general, și aspectul îngrijirii acordate la sfârșitul vieții, în particular.

Aceste limitări ne ajută să stabilim un cadru pentru îngrijirea acordată la sfârșitul vieții. Sf. Vasile ne poruncește să evităm „ceea ce s-a inventat pe deasupra, fără să fie nevoie și este rod al curiozității și pretinde multă ocupație și ne ține îndreptată spre grija cărnii aproape toată viața...”¹¹. O asumare temeinică a unei drepte ancorări în Dumnezeu relativizează importanța medicinei. Ne impune să evităm ori să renunțăm la intervențiile terapeutice care ne duc la idolatria trupului ori constituie o distragere de la calea mântuirii. Ce tratament anume va fi oferit depinde de măsura în care pacientul s-a pocăit deja și a primit Tainele Bisericii. În anumite circumstanțe este posibil să fie necesară recurgerea la intervenții medicale agresive pentru a permite pacientului să se pocăiască în mod conștient, în vreme ce uneori se impune evitarea aceluiași intervenții pentru un pacient care s-a pocăit și pentru care un asemenea tratament l-ar putea distra de din punct de vedere duhovnicesc. Temeiul ortodox pentru limitarea intervențiilor medicale este totalmente diferit de ceea ce este în cauză în doctrina romano-catolică a îngrijirii obișnuite și a celei extraordinare. Distincția moral-teologică romano-catolică între îngrijirea obișnuită și cea extraordinară, respectiv proporționată versus disproporționată, se referă la circumstanțele în care obligația de a conserva viața conform legii naturale devine neputincioasă.¹² Cu totul diferit, preocuparea creștin-ortodoxă este de a evita diversele circumstanțe, inclusiv intervențiile medicale și chirurgicale, care ne distrag de la dreapta orientare către Dumnezeu.

IV. Amintindu-ne ce este moartea, de fapt

Moartea este poarta către judecată. Fiecare dintre noi trebuie să treacă prin această poartă. Datoria creștin-ortodoxă este de a ne sprijini unul pe altul pentru a ne pregăti

---

¹⁰ Sf. Vasile cel Mare, „Regulile mari”, Întrebarea 55, în Idem, *Scrieri. Partea a doua*, PSB, vol. 18, EIBMBOR, 1989, p. 296-97.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Pentru o prezentare a dezvoltării și semnificației doctrinei romano-catolice și a îngrijirii obișnuite *versus* extraordinare, vezi Daniel A. Cronin, „The Moral Law in Regard to the Ordinary and Extraordinary Means of Conserving Life”, disertație pentru Universitatea Gregoriană Pontificală, 1958. Această disertație a fost retipărită în *Conserving Human Life*, Braintree, MA: Papa Ioan XXIII Medical-Moral Research and Educational Center, 1989.

pentru judecată pe parcursul vieților noastre prin rugăciune, post, milostenie, pocăință și mărturisirea păcatelor, pentru ca să putem intra prin poarta morții către mântuire. Îngrijirea creștin-ortodoxă de la sfârșitul vieții este în același timp și simplă și anevoioasă. Este simplă deoarece nu necesită o cunoaștere savantă, ci doar smerenie și pocăință drept orientată. Este dificilă deoarece această atitudine de smerenie și pocăință cere de la noi să nu ne mai iubim pe noi mai mult decât pe Dumnezeu și pe semenul nostru. Îngrijirea ortodoxă pentru cel care moare ar trebui să presupună atât a-i sta alături muribundului, cât și a ne folosi de această ocazie pentru a învăța cu toții cum să murim. Această sarcină este politic incorectă, căci a vorbi deschis și cinstit despre aceasta înseamnă a mărturisi unicitatea creștinismului ortodox ca singura Biserică care este Trupul lui Hristos întru Duhul Sfânt. Într-o cultură seculară, decisă să încapsuleze întreg sensul înlăuntrul orizontului finitului și imanentului, proclamarea adevărului unic al unei anume Biserici este inacceptabilă. Iar de acest adevăr inacceptabil din punct de vedere secular depinde întreaga noastră veșnicie.

Cultura seculară globală emergentă caută să zădărnicească asumarea unei îngrijiri spirituale corect raportate la instanța divină față de cei aflați în pragul morții. Cultura seculară acționează în multiple moduri pentru a induce în eroare prin accentul pe care îl pune pe privatizarea și, de fapt, marginalizarea angajamentului religios. Ea impune restricții asupra discursului public creștin autentic. Printre altele, ea încearcă să interzică doctorilor, asistentelor și chiar preoților de spital să-și mărturisească deschis și neîngrădit adevărul unic și ne-negociabil pe care creștinismul ortodox îl are de oferit ori să prezinte acest adevăr pacienților lor. Se face apel la perspective distorsionate asupra profesionalismului îngrijirii sănătății pentru a declara ca neprofesionist orice medic ori asistentă care îi pregătește pe pacienți pentru o moarte bună. Profesioniștilor din sănătate li se cere să-și desfășoare activitatea îngrădiți de constrângeri seculare impuse asupra profesiei lor, interzicându-li-se să se comporte așa cum au făcut marii doctori fără de arginți care și-au dus pacienții prin convertire către mântuire. Acestor dificultăți impuse de cultura seculară se adaugă nenumărate moduri prin care principalele confesiuni ale creștinismului apusean s-au adaptat la cererile secularismului și pe care și le-au împrăștiat. Ceea ce se prezintă sub eticheta de îngrijire creștină pentru cel aflat în pragul morții este adeseori o îngrijire „spirituală” ultra-secularizată ce a fost redusă la preocupări pentru o stare de bine psihologică și la o vagă afirmare ecumenistă a „spiritului”. Cultura seculară reclamă nici mai mult, nici mai puțin decât trivializarea morții, plasarea individului în locul lui Dumnezeu și interzicerea dreptei-închinări și a dreptei-credințe în forumul public. Împotriva tuturor acestor tendințe, creștinii ortodocși **trebuie** să lupte.